

Nagy Dorina Kata - Márkus Edina: Fesztiválönkéntesek Magyarországon



Nagy Dorina Kata: Debreceni Egyetem

Márkus Edina: Nemzeti Művelődési Intézet; Debreceni Egyetem

Bevezetés

A fesztiválok kulturális és gazdasági szerepe az elmúlt évtizedekben világszerte megnövekedett, a hozzájuk kapcsolódó önkéntes tevékenységek pedig egyre nagyobb figyelmet kapnak mind a kutatók, mind a gyakorlati szakemberek körében. Magyarországon különösen a fiatal generációk körében vált népszerűvé a fesztiválönkéntesség, amely egy sajátos formája az epizodikus, projektalapú önkéntességnek. (Cnaan et al. 2022) E jelenség a klasszikus, altruista motivációkon túl gyakran összekapcsolódik a tapasztalatszerzés, a szórakozás és a közösségi élmények keresésével. (Czike - Kuti 2006; Bodor-Eranus et al. 2023)

A fesztiválönkéntesség nem csupán a rendezvények sikeres lebonyolításához járul hozzá, hanem készségfejlesztő és szemléletformáló hatással is bír az önkéntesekre. (Laki 2021) E társadalmi gyakorlat jelentőségét felismerve jött létre Magyarországon a Fesztivál Önkéntes Központ, amely koordinált és strukturált kereteket biztosít a voluntőrök számára, elősegítve ezzel a szektor professzionalizálódását. (Bodor-Eranus et al. 2021)

Jelen tanulmány célja a fesztiválönkéntesség hazai gyakorlatának átfogó vizsgálata. Empirikus kutatásunk online kérdőív segítségével térképezte fel a különböző fesztiválokon tevékenykedő önkéntesek demográfiai jellemzőit, kultúrafogyasztási szokásait, motivációit, valamint az önkéntesség hatását egyéni szinten. A kutatásba a könnyűzenei fesztiválokon túlmutatva bevontuk a kulturális, művészeti és társadalmi profilú rendezvények önkénteseit is, így szélesebb képet nyújthatunk a magyar fesztiválönkéntesség jelenlegi helyzetéről.

A témához kapcsolódó kulcsfogalmak

A fesztiválönkéntesség kutatásához elengedhetetlen tisztázni a következő fogalmakat: fesztivál; önkéntesség, és ezen belül az újfajta, epizodikus- és fesztiválönkéntesség. A **fesztivál** sokak

számára a nyári több ezres látogatószámú koncertekből álló eseménysorozatot jelenti, azonban ennél sokkal tágabb a fogalma. A könnyűzenei fesztiválok mellett a gasztronómiai- és művészeti fesztiválok is népszerű típusok, de a különböző alkalmakhoz, dátumokhoz köthető fesztiválok is közkedveltek. Az Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi környezetének alkalmazásához a következőképp határozza meg a fesztivál fogalmát: *„olyan megcélzott látogatói kör és a közreműködők szerint – helyi, térségi, megyei, országos, nemzetközi – többnapos, komplex programsorozat, mely több önálló műsoros eseményt, programot egységes egészként, összefoglaló néven szerepeltet.”* (Barnucz et al. 2018:91)

Az **önkéntesség** szót sokan a segélyszervezetekkel és szeretetszolgálatokkal hozzák összefüggésbe, azonban ezeknél sokkal több lehetőség közül válogathat az, aki önkéntes szeretne lenni: akár állatok gondozásával (pl. Debreceni Állatkert, Növénykert és Vidámpark önkéntes programja) vagy telefonálással (pl. „Hogy tetszik lenni?” projekt) is válhat valakiből önkéntes. Czike és Kuti (2006) szerint az önkéntesség olyan tevékenység, amit az egyén anyagi ellenszolgáltatás nélkül nem a saját maga vagy a családja segítése érdekében végez, hanem más személyek, társadalmi csoportok, a közösség érdekében.

Az információs társadalom megjelenésével a hagyományos önkéntesség mellett létrejött az **új típusú önkéntesség** is, ma mindkettő létezik egymás mellett, egy emberöltőn belül az egyén mindkét típusban szerezhethet jártasságot. A klasszikus önkéntesség célja a szolidaritáson alapuló segítségnyújtás, a vallásos, családos emberekre jellemzőbb, akik altruista módon segítik a rászorulókat, például ételosztással vagy adománygyűjtéssel. Az új típusú önkéntesség a friss szaktudást elsajátítani vágyó fiatalokra jellemzőbb, akik gyakorlati tapasztalatszerzés és a kapcsolati hálójuk bővítése céljából döntenek az önkéntesség mellett (Czike 2006), a fesztiválönkéntesség ez utóbbihoz tartozik.

Az önkéntes tevékenység végzését gyakorisága alapján is lehet csoportosítani: megkülönböztetjük az alkalmi és rendszeres önkénteseket. A fesztiválönkéntesség az alkalmi, vagyis az **epizodikus önkéntesség** kategóriájába sorolható, ami egy néhány óráig tartó, nem bonyolult feladat elvégzését jelenti, amihez nem szükséges előképzettség. (Az epizodikus önkéntesség fogalmába tartozik az is, amikor az egyén a szaktudását ajánlja fel mások segítésére, ilyen például a pro-bono jogi tanácsadás.) (Cnaan et al. 2022)

Az önkéntesség egyik legfiatalabb válfaja a **fesztiválönkéntesség**, amely epizodikus önkéntességgént és szabadidős tevékenységgént is értelmezhető, hiszen az önkéntes tevékenység idején túl az egyén szabadon részt vehet a fesztiválbérletével a rendezvény által nyújtott programokon. A *„fesztiválokon végzett önkéntes tevékenység projekt-alapú szabadidős önkéntességgént értelmezhető: rövidtávra szól, ésszerűen bonyolult, egyszeri vagy alkalmi, vagy ritkán végzett kreatív tevékenység, ahol a szabadidős perspektíva fontos jellemzője, hogy az önkéntesség fő oka az önérték, mivel az önkéntesek elsődleges célja a szórakozás vagy az élményszerzés.”* (Bodor-Eranus et al. 2023:81)

A hazai fesztiválönkéntesség professzionalizálódása

Egyes fesztiválok (pl. Művészetek Völgye, Budapest100) saját maguk toborozzák és koordinálják az önkénteseiket, sok (főleg könnyűzenei) fesztiválnak pedig a Fesztivál Önkéntes Központ Nonprofit Kft. végzi el az önkénteskoordinációval kapcsolatos feladatait. A Fesztivál Önkéntes Központ

tartozó nagyobb fesztiválok a Sziget, a Campus, a VOLT, a Balaton Sound, az EFOTT és a Strand, de például a Gourmet Fesztivál, a VÉNégy Fesztivál és Színházi Találkozó és a Paloznaki Jazzpiknik is a Központon keresztül toborozza az önkénteseit (Az önkéntesek a fesztiválok mellett már egynapos szolgálatot is vállalhatnak különböző koncerteken.) (Fesztivál Önkéntes Központ 2024)

A Központ 2011 óta működik és főleg fiatal felnőtt önkéntesekkel dolgozik (néhány rendezvényre már 16 éves kortól is lehet jelentkezni és az Iskolai Közösségi Szolgálatot is lehet fesztiválon tölteni). *„A Fesztivál Önkéntes Központ nem egy önálló szervezet, hanem inkább egy brand, mely több nonprofit és forprofit szereplő együttműködéséből született, egyesítve a különböző szektorok tapasztalatait, igényeit és szintetizálva a szereplők gondolkodásmódját.”* (Bodor-Eranus et al. 2021:112) A Központ célja, hogy nyugat-európai és más országok mintájára kidolgozza a fesztiválönkéntesség módszertanát és megteremtse a hagyományát hazánkban. Az indulás évében három fesztiválon (VOLT, Balaton Sound és Sziget) négy feladatkörben segítettek önkéntesek, akik rendezvénykiszolgálónak jelentkeztek. Azóta az önkéntesek, a fesztiválok és a feladatkörök száma is növekedett. Bár a civilek jelenléte a fesztiválokon nem újdonság, a központilag a fesztivál szervezőihez tartozó önkénteseké igen. Az igény a fesztiválönkéntesek toborzására *„a fesztiválok vezetősége részéről merült fel, aminek okai közé sorolhatjuk - a gazdasági megfontolások mellett - a haladó szemléletet, az új célcsoportok megszólítását, és a kíváncsiságot is, hiszen ez minden újítás fontos alapkőve.”* (Nagy 2021:100; Fesztivál Önkéntes Központ 2024).

A fesztiválönkéntesség az eltelt évek alatt professzionalizálódott, három szint alakult ki: mentorok és koordinátorok segítik az önként (illetve motiváló tényezők mellett) tenni vágyók munkáját. Az önkéntesek a Fesztivál Önkéntes Központ által meghirdetett 9 feladatkörrel kapcsolatos teendőket látják el, a mentorok az adott feladatot végző önkéntesek csoportvezetői, a koordinátorok pedig az önkéntesek és a mentorok munkáját szervezik. (Bodor-Eranus et al. 2021)

A fesztiválönkéntesek a terepen napi 6 órában látják el a feladatukat, amelyek a következő feladatkörökbe tartoznak: információs-, beengedés-, kemping-, programhelyszín- és adminisztrációs kisegítő, forgalomirányító, környezetvédelmi felelős, akciócsapat, safety first. (A Kolorádón építő és bontó, informáló, koordináló és tisztántartó feladatokat vállalhatnak az önkéntesek; a Budapest100-ra pedig programszervező, kutató, fotós és sétavezető önkénteseket keresnek a szervezők.) Ellenszolgáltatásként, vagy inkább motivációs eszközként az önkéntesek egységes pólót, napi étkezést, kempingjegyet és nem utolsósorban fesztiválbérletet kapnak, amivel a munkaidejükön kívül szabadon látogathatják a különböző rendezvényeket (ami a magas bérletárak miatt sokaknak kivételes lehetőség). *„Amit a fesztiválönkéntesség ígér a jelentkezőnek, az a tanulás, a megszerzhető munkatapasztalat, az önkéntes közösség (új barátok), és a fesztivál stábhoz való tartozás.”* (Nagy 2021:109)

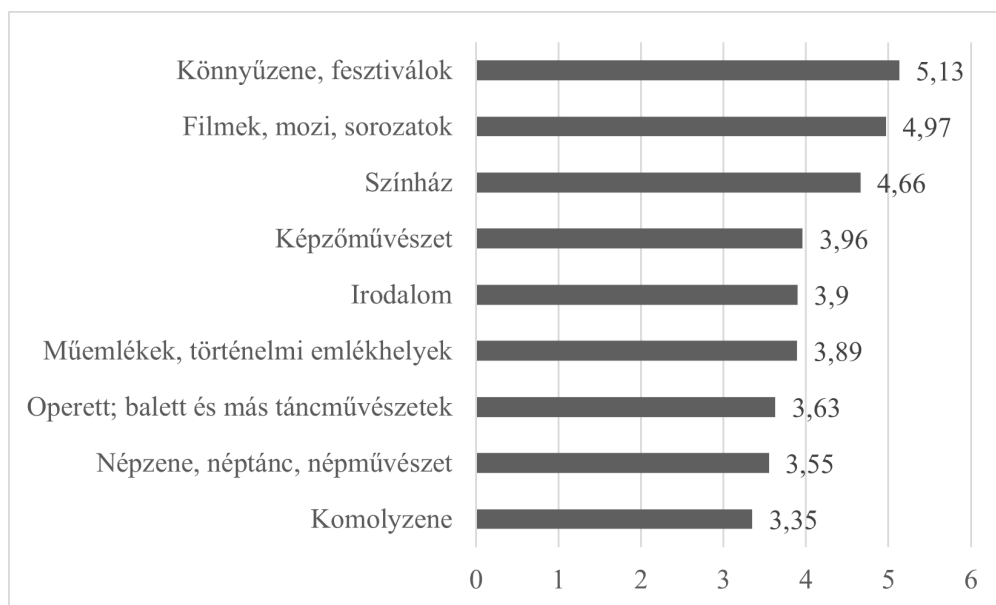
A kutatás módszertana és a minta jellemzése

A kutatás célja saját szerkesztésű online kérdőív segítségével megvizsgálni a hazai fesztiválönkéntesek demográfiai hátterén túl a kultúrafogyasztási szokásaikat, az önkéntes motivációikat, valamint a fesztiválönkéntesség készségfejlesztő és szemléletformáló hatását. Fesztiválönkéntes a felmérésben az, aki legalább egyszer anyagi ellenszolgáltatás nélkül végzett bármilyen típusú fesztiválon (pl. könnyűzenei, összművészeti, színházi, építészeti, irodalmi) a rendezvény előkészítését, lebonyolítását és/vagy utómunkálatait segítő feladatot több (egymást követő) napon keresztül. A vizsgálat alanyai magyar állampolgárok, akik hazai fesztiválokon

önkénteskedtek. 113 fő vett részt a felmérésben, ami 2024 márciusában zajlott, közülük 83 fő nő és 30 fő férfi. A minta nem reprezentatív, azonban speciális eléréssel (a Fesztivál Önkéntes Központ segítségével) sikerült a vizsgált célcsoporthoz eljuttatni a kérdőívet, ami a kutatás feltáró céljainak megfelel.

A minta jellemzése során elmondható, hogy a felmérésben résztvevők közül a legtöbben 21 és 29 év közöttiek (56 fő), de számottevő a fiatalabb, 18-20 évesek száma is (34 fő), kisebb számban vannak a mintában 30 év felettiek, a legidősebb kitöltő a hatvanas éveiben jár. A kitöltők iskolai végzettségét tekintve a legtöbbjük középiskolai érettségivel rendelkezik (58 fő), őket követik a főiskolai vagy egyetemi végzettséggel rendelkezők (33 fő). Foglalkozásukat tekintve a legtöbben elsősorban tanulónak vagy hallgatónak vallják magukat (69 fő), második legnagyobb csoportot az aktív munkavállalók teszik ki 37 fővel. A hallgatók közül a legtöbben a bölcsészettudományi tanulmányokat folytatnak, őket követik a társadalomtudományi hallgatók és a műszaki tudományok hallgatói. Az aktív munkavállalók munkaterületek szerinti megoszlása vegyes, a szellemi munkát végzők vannak többségben.

A kitöltők kultúrafogyasztási szokásait Likert- skálát alkalmazva mértük fel, ahol az 1 az „egyáltalán nem”, a 6 a „teljes mértékben” érdeklődik a kulturális terület iránt. 5 feletti átlagot ért el a könnyűzene és a fesztiválok kategóriája, amit a filmek, a mozi és a sorozatok követnek, a harmadik helyen pedig a színház áll (1. ábra).



Pavluska és munkatársai (2018) a magyar lakosság kultúrafogyasztási szokásait vizsgálták. A felmérés online részében 5 fokozatú Likert skálán a „film, mozi” kategória érte el a legmagasabb (3,9-es) átlagot, míg a mi felmérésünkben a kategória a „sorozatokkal” kiegészítve a második helyre került (6-os skálán 4,97). Az országos reprezentatív felmérés során a második helyen a „könnyűzene” végzett (3,56), ami a mi felmérésünkben a „fesztiválok” kategóriájával összevonva az első helyre került (5,13). A harmadik helyre az országos mintában a „műemlékek, történelmi

emlékhelyek” kategóriája került, ami az egyetlen kulturális terület, ami iránt a felmérésünkben részt vevő fesztiválönkéntesek kevésbé érdeklődnek, mint az országos átlag, minden más (a felmérésünkben szereplő) szegmensben (pl. színház, képzőművészet, irodalom) felülmúlják azt.

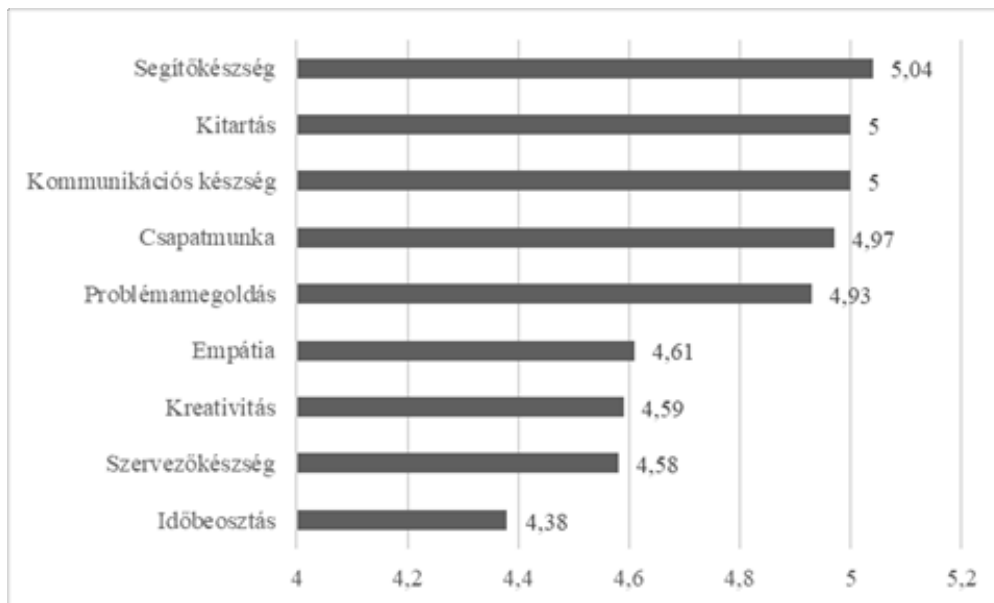
A kutatás eredményei

A kutatás eredményeit az előfeltevéseink mentén szeretnénk bemutatni. Az első hipotézisben azt feltételeztük, hogy a Sziget Fesztivál lesz a legnépszerűbb az önkéntesek körében. 2019-ben körülbelül 1200 fő önkéntes segítette hazánk legnagyobb fesztiváljának előkészületeit, lebonyolítását és utómunkálatait. (Nagy 2021) A Sziget Fesztiválra a Fesztivál Önkéntes Központ szervezi az önkénteseket. A mintából 75 fő önkénteskedett már a szervezeten keresztül különböző fesztiválokon, a legtöbben (35 fő) a Sziget Fesztiválon. Akik nem, vagy nem csak a Fesztivál Önkéntes Központon keresztül önkénteskedtek (54 fő) megadták, hogy melyik fesztiválon vettek részt. A legtöbb választ a Művészetek Völgye kapta (14 fő), amit a Made in Debrecen Fesztivál (11 fő) és a Gyüttment Fesztivál (7 fő) követett. A fesztiválok, amelyek szintén több szavazatot kaptak azok a Szegedi Ifjúsági Napok, az Evereness, a Bánkító, az Ördögkatlan, a Budapest100, a Kolorfesztivál és az Ozora. Ezeken kívül volt a mintában olyan személy is, aki irodalmi (Margó), egyházi (Csillagpont), közművelődési (KözösÉg), összművészeti (Kerekdomb, Telek) vagy éppen ökotudatos, hulladékmentes (SimpliCity) fesztiválon volt voluntőr. Az önkéntesség szempontjából legjobban kedvelt/vágyott fesztivál kiválasztásakor is a Sziget Fesztivál kapta a legtöbb szavazatot 32 fővel, amit a Művészetek Völgye (18 fő) és a Campus Fesztivál (12 fő) követett.

A fesztiválönkéntesség céljai közé tartozik, hogy olyan hátrányos helyzetű személyek is megtapasztalhassák a fesztiválozást, akik anyagi vagy más okból nem engedhetnék meg maguknak. (Nagy 2021) A mintából 28 fő nem járt még fesztiválon mielőtt önkéntes lett, 44 fő pedig csak egyszer vagy kétszer. A fesztiválönkéntesség révén tehát a minta negyede az első fesztiválélményét szerezte.

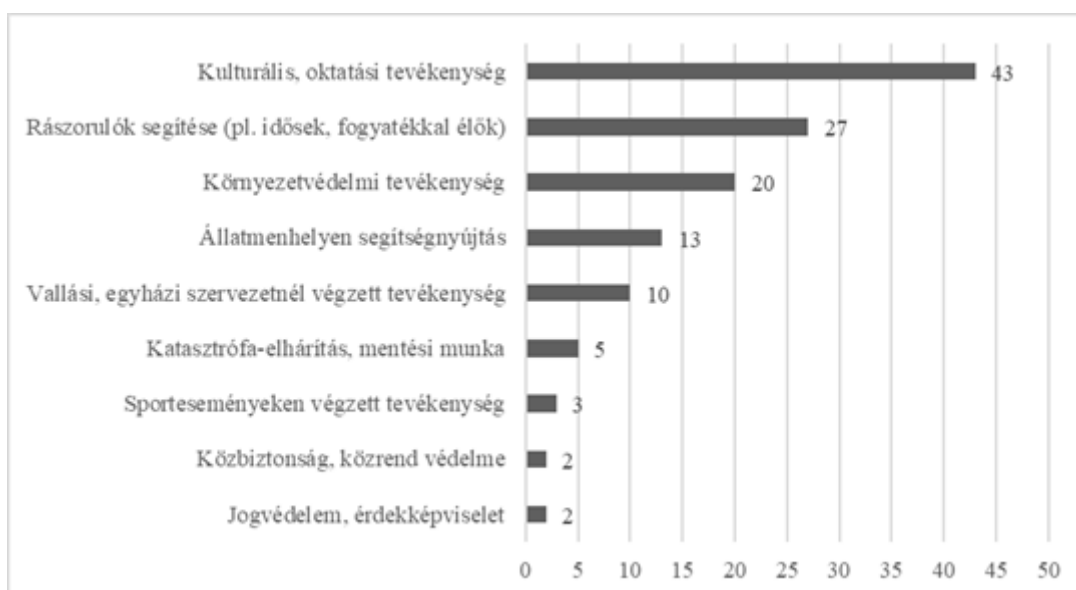
A második hipotézisben azt feltételeztük, hogy a fesztiválönkéntesség szemléletformáló és készségfejlesztő hatással bír. Az önkéntesség a társadalmi-gazdasági hasznán túl az egyénre is pozitív hatást gyakorol, például javulhat az önkéntesek önképe és segítőkészebbek lehetnek az önkéntesség által. (Laki 2021) Azt feltételezzük, hogy ez a fesztiválönkénteseknél is beigazolódik, az önkéntesség hatására fejlődnek a készségeik és érzékenyebbek lesznek a társadalmi problémákra, nyitottabbá válnak másfajta önkéntességet (pl. rászorulóknak segítése, katasztrófa-elhárítási munka, környezetvédelmi tevékenység) is vállalni. A különböző készségek javulását Likert-skálás kérdés segítségével mértük fel, ahol az 1 „egyáltalán nem javult”, a 6 pedig a „teljes mértékben javult”. Ahogy a 2. ábrán láthatjuk a felsorolt készségek közül mindegyik meghaladta a 4-es átlagot, a legmagasabb értéket a segítőkészség érte el 5,04-os értékkel, illetve a kitartás és a kommunikációs készség is 5-ös átlagot ért el. A kommunikációs készsége, a segítőkészsége és a csapatmunkára való készsége (saját belátása szerint) minden fesztiválönkéntesnek fejlődött, hiszen ezekre a kérdésekre nem érkezett „egyáltalán nem” válasz.

2. ábra: Mennyire fejlődtek a felsorolásban lévő készségei a fesztiválönkéntesség hatására?
(1-egyáltalán nem, 6-teljes mértékben)



A hipotézis második felében azt feltételeztük, hogy a fesztiválönkéntesség szemléletformáló hatással bír. A más formákban önkéntes munka végzésére (pl. rászorulóknak segítése, környezetvédelmi tevékenység, mentési munkák) való hajlandóság növelése szemléletformálásként értelmezhető. A mintából 68 fő végzett más jellegű önkéntességet miután először kipróbálta a fesztiválönkéntességet, 18 fő pedig kifejezetten a fesztiválönkéntesség hatására kapott kedvet ahhoz, hogy más formában is önkénteskedjen. Akik más jellegű önkéntességet is végeztek, azt is megválaszolták, hogy milyen területen tették azt. A legtöbben kulturális, oktatási önkéntes tevékenységet végeztek (43 fő), őket a rászorulókon (pl. fogyatékkal élők, betegek, idősek, hajléktalanok, munkanélküliek) segítők (27 fő) és a környezetvédelmi önkéntes munkát végzők csoportja követte (20 fő). A kérdésnél több válaszlehetőséget is meg lehetett jelölni, 36 személy kettő, három vagy akár négy területen is végzett önkéntes tevékenységet miután először fesztiválönkéntes lett. (3. ábra)

3. ábra: Milyen önkéntes tevékenységet végzett miután (először) kipróbálta a fesztiválönkéntességet?
(n=68; több válaszlehetőség is megjelölhető volt)



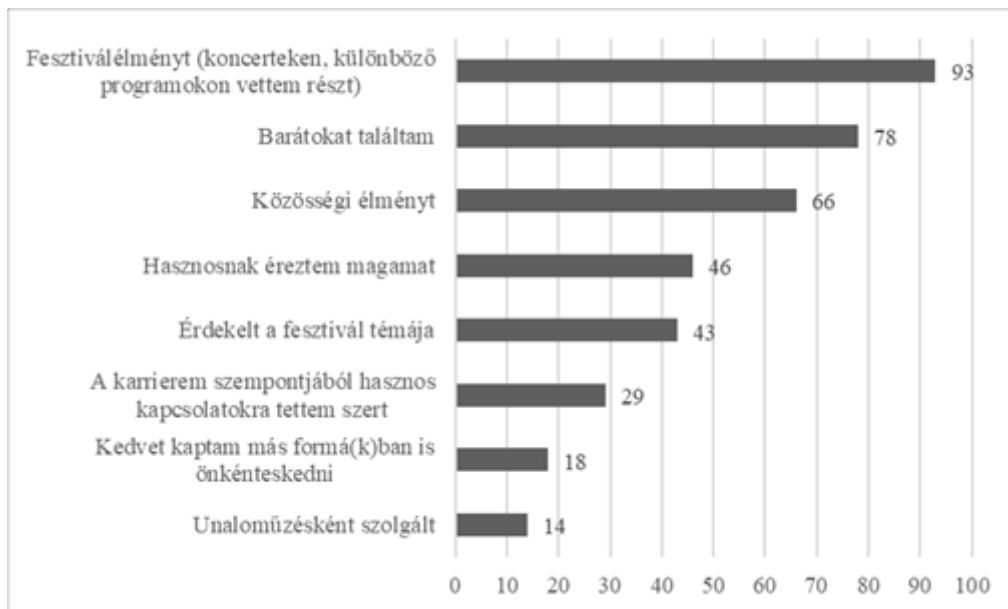
A harmadik – a tanulmányban utolsóként bemutatott – hipotézist az Önkéntesek Szigete – A fesztiválönkéntesek motivációs vizsgálatának eredményei című kutatásra építettük. A tanulmány alapján azt feltételeztük, hogy az önkénteseket leginkább az motiválja, hogy elismerjék azt a munkát, amit végeznek. A fesztiválönkéntesek egyik fő motivációja a különböző feladatok elvégzéséért cserébe járó fesztiválbérlet, amit a „munkaidő” letöltése után az önkéntes szabadon kihasználhat, azonban ez önmagában nem elegendő az önkéntesek motiválására. Bodor-Eranus és munkatársai (2023) megállapították, hogy a 2022-es Sziget Fesztiválon a „*legfontosabbként értékelt (háttér) motivációs tényező a fesztiválönkéntesek számára az volt, hogy elismerjék a munkájukat, amit végeznek; egyenlő munkatársként kezeljék őket; a szervezet többi munkatársa személyesen is megbecsülje az önkéntesek munkáját; közösségi élményekben részesüljenek és új kapcsolatokra tehessenek szert.*” (Bodor-Eranus et. al. 2023:76) A kutatásban a motivációs faktorok a fenti sorrendben követték egymást, tehát az első helyen az önkéntesek munkájának elismerése állt, így ezt tettük meg hipotézisnek. Ez azonban nem igazolódott be, hiszen a közösségi élmény, az új kapcsolatok kialakítása és a készségek fejlődése is megelőzte azt. (4. ábra) A gyakorlati tapasztalatszerzéssel holtversenyben álló motivációs tényező ettől függetlenül jelentős, hiszen a többi faktorral együtt 6-os skálán meghaladja az 5-ös értéket a válaszok átlaga.

4. ábra: Mennyire motiválják Önt az alábbi motivációs tényezők, amikor fesztiválon önkénteskedik?
(1-egyáltalán nem, 6-teljes mértékben)



A motivációt a Likert-skálás kérdésen kívül egy több válaszlehetőséges kérdéssel is felmértük. A legtöbb válasz alátámasztotta, hogy a fesztiválbérlet fontos ösztönzője az önkénteseknek, azonban nem sokkal maradt le a barátok találására való motiváció, amit a közösségi élmény iránti vágy követ. (5. ábra)

5. ábra: Mit adott Önnek a fesztiválönkéntesség?
(n=113; több válaszlehetőség is megjelölhető volt)



Összegzés

Összességében megállapítható, hogy a fesztiválönkéntesség hazánkban egyre ismertebbé válik, a népszerűbb fesztiválokra többszörös a túljelentkezés. Az önkéntesség ezen típusa a rendezvényszervezők és a voluntörök számára is pozitív hatással bír, illetve a foglalkoztatást is fejleszti (pl. az önkéntes koordinátor munkakör kialakulása). A Fesztivál Önkéntes Központ munkája hiánypótló, sok (többek között hátrányos helyzetű) fiatal a szervezeten keresztül szerez olyan fesztiválélményeket, amikre egyébként nem lenne lehetősége.

A tanulmány rávilágít arra, hogy a fesztiválönkéntesség Magyarországon nemcsak egyre elterjedtebb jelenség, de strukturáltabbá és professzionálisabbá is vált az elmúlt évtizedben. A kutatás eredményei alapján a voluntörök túlnyomó többsége fiatal, tanuló vagy pályakezdő, akik a kulturális élmények mellett készségeik fejlesztését és új társas kapcsolatok kialakítását is fontos motivációként jelölik meg.

Az empirikus kutatás bebizonyította, hogy a fesztiválbérlet nem elég motiváció az önkéntesek számára, hiszen a közösségi élményt és az új kapcsolatok kialakítását is rendkívül fontosnak tartják a felmérésben résztvevők. A különböző készségek fejlesztése mellett pedig szemléletformáló hatással is bír a fesztiválönkéntesség, többen a hatására kezdtek el más formákban is önkénteskedni. Tehát a fesztiválönkéntesség hatásai messze túlmutatnak az adott rendezvény keretein: a résztvevők jelentős része az élmények hatására más önkéntes tevékenységek iránt is nyitottá válik, így ez a forma nemcsak közösségi, hanem társadalmi szinten is szemléletformáló lehet. Az empirikus vizsgálat megerősítette, hogy bár a fesztiválbérlet továbbra is fontos ösztönző, az önkéntesek számára a közösségi élmények és az elismerés érzése legalább ennyire motiváló.

Felhasznált irodalom:

- Barnucz, A. & Benkei-Kovács, B. & Csulák-Muliter, M. & Juhász, E. & Kary, J. & Szedlacsek, E. & Török, R. & Závogyán, M. (2018): *Útmutató a közművelődési szakterület megújult jogszabályi*

környezetének alkalmazásához. Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.

- Bodor-Eranus, E. & Vit, E. & Bocskor, Á. (2023): Önkéntesek szigete. A fesztivál önkéntesek motivációs vizsgálatának eredményei. *Önkéntes Szemle*, 3.évf. 1.sz. 57-86.p.
<https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2023.1.57-86>
- Bodor-Eranus, E. & Bocskor, Á. & Szvetelszky, Zs. & Takács, K. & Vit, E. & Samu, F. & Galántai, J. & Pétervári, J. (2021): Professzionizálódó fesztivál önkéntesség egy kapcsolathálózati kutatás tükrében. Esettanulmány. *Önkéntes Szemle*, 1.évf. 2.sz. 110-124.p.
<https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.2.110-124>
- Cnaan, R. & Meijs, L. & Brudney, J. & Hersberger-Langloh, S. & Okada, A. & AbuRumman, S. (2022): You thought that this would be easy? Seeking an understanding of episodic volunteering. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. Vol. 33 Issue 3. 415– 427p. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00329-7>
- Czike, K. & Kuti, É. (2006): Bevezető: Fogalmak, módszerek, kutatási eredmények In. Harsányi László (szerk.): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány 11-20.p.
- Czike, K. (2006): Önkéntesség és társadalmi integráció In. Harsányi László (szerk.): *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Budapest, Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány 21-72.p.
- Fesztivál Önkéntes Központ (2024): *Nyitóoldal*. Elérhető: <https://fesztivalonkentes.hu/> Utolsó megtekintés ideje: 2024.02.15.
- Laki, I. (2021): Az inkluzív önkéntességről - rövid áttekintés. *Önkéntes Szemle*, 1.évf. 3.sz. 21-33.p. <https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.3.21-33>
- Nagy, R. (2021): Az önkéntesség nem elég? *Önkéntes Szemle*, 1.évf. 1.sz. 99-111.p.
<https://doi.org/10.53585/OnkSzem.2021.1.99-111>
- Pavluska, V. & Jakopánecz, E. & Törőcsik, M. (2018): *Kultúra. A magyar lakosság kultúrával kapcsolatos beállítódása és követett magatartása generációs szemléletű vizsgálattal*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem